

PSIXOLOGIYA NAZARIYASI ASOSLARI, METODOLOGIYA VA
ZAMONAVIY TADQIQOT YO'NALISHLARI

Umurzoqov Dilmurod Xolmurodovich

Navoiy davlat universiteti

Pedagogika kafedrasi mudiri p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Bozorova Maxfuza Baxtiyor qizi

Psixologiya (masofaviy) ta'lim yo'nalishi

1-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumiy psixologiyaning predmeti, metodologik asoslari va asosiy kategoriyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, psixik jarayonlar, shaxs xususiyatlari hamda faoliyatning psixologik mexanizmlari ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar yo'nalishlari va ularning amaliy ahamiyati ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: psixika, ong, faoliyat, shaxs, motivatsiya, idrok, tafakkur, eksperiment.

Аннотация: В данной статье анализируются предмет общей психологии, её методологические основы и основные категории. Также на основе научных источников раскрываются психические процессы, особенности личности и психологические механизмы деятельности. Освещаются современные направления психологических исследований и их практическое значение.

Ключевые слова: психика, сознание, деятельность, личность, мотивация, восприятие, мышление, эксперимент.

Abstract: This article analyzes the subject of general psychology, its methodological foundations, and main categories. Based on scientific sources, it examines mental processes, personality traits, and the psychological mechanisms of activity. Modern directions of psychological research and their practical significance are also highlighted.

Keywords: psyche, consciousness, activity, personality, motivation, perception, thinking, experiment.

Kirish

Umumiy psixologiya — psixik hodisalarning umumiy qonuniyatlari, mexanizmlari va rivojlanish jarayonlarini o'rganuvchi fundamental fan sohasi hisoblanadi. "Psixologiya" atamasi qadimgi yunoncha *psyche* — ruh, jon va *logos* — ta'limot so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, dastlab ruh haqidagi ta'limot ma'nosini anglatgan. Hozirgi davrda psixologiya inson va hayvon psixikasining paydo bo'lishi, rivojlanishi va namoyon bo'lish qonuniyatlarini ilmiy asosda o'rganadi.

Psixologiya mustaqil fan sifatida XIX asr oxirida shakllandi. 1879-yilda Wilhelm Wundt tomonidan Leipzig Universityda birinchi eksperimental psixologiya

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

laboratoriyasining tashkil etilishi psixologiyaning ilmiy fan sifatida ajralib chiqishida muhim bosqich bo'ldi.

Asosiy qism

Umumiy psixologiyaning predmeti va nazariy asoslari

Umumiy psixologiya psixikaning paydo bo'lishi, rivojlanishi va faoliyat jarayonida namoyon bo'lishining eng umumiy qonuniyatlarini o'rganadi. Psixika — bu tashqi olamning subyektiv in'ikosi bo'lib, u organizmning muhitga moslashuvini ta'minlaydi. Inson psixikasi ijtimoiy-tarixiy rivojlanish mahsuli bo'lib, ong orqali namoyon bo'ladi.

Psixologiya fan sifatida XIX asr oxirida shakllandi. 1879-yilda Wilhelm Wundt tomonidan Leipzig Universityda eksperimental laboratoriyaning tashkil etilishi psixologiyaning mustaqil ilmiy fan sifatida ajralib chiqishiga asos bo'ldi. Bu davrdan boshlab psixik hodisalar tajriba asosida o'rganila boshlandi.

Umumiy psixologiya quyidagi asosiy kategoriyalarni o'z ichiga oladi:

- psixik jarayonlar;
- psixik holatlar;
- shaxs xususiyatlari;
- faoliyat va muloqot.

Mazkur kategoriyalar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, inson faoliyati jarayonida yagona tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Psixik jarayonlar tizimi

Psixik jarayonlar bilish jarayonlari, emotsional jarayonlar va irodaviy jarayonlarga bo'linadi.

Bilish jarayonlari

Bilish jarayonlari insonning tashqi olamni anglashiga xizmat qiladi. Ularga sezgi, idrok, xotira, tafakkur, tasavvur va diqqat kiradi.

- Sezgi — predmet va hodisalarning alohida xususiyatlarini aks ettirish jarayonidir.
- Idrok — predmet va hodisalarni yaxlit holda aks ettirishdir.
- Xotira — o'tmish tajribasini esda saqlash va qayta tiklash jarayoni.
- Tafakkur — muammoli vaziyatlarni umumlashtirish va bilvosita aks ettirish jarayoni.

Kognitiv jarayonlarni ilmiy o'rganish XX asrda rivojlandi. Masalan, Ulric Neisser kognitiv psixologiya asoslarini ishlab chiqib, insonning axborotni qayta ishlash mexanizmlarini tizimli ravishda tahlil qilgan.

Emotsional va irodaviy jarayonlar

Emotsiyalar insonning ehtiyojlari va motivlari bilan bog'liq holda yuzaga keladi. Ular faoliyatni rag'batlantiradi yoki to'xtatadi. Stress, affekt, frustratsiya kabi holatlar shaxsning psixologik barqarorligiga ta'sir ko'rsatadi.

Iroda esa maqsadga erishishda qiyinchiliklarni yengish qobiliyati bilan tavsiflanadi. Irodaviy sifatlar shaxsning ongli faoliyatini boshqaradi.

Shaxs psixologiyasi va faoliyat nazariyasi

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Shaxs — ijtimoiy munosabatlar tizimida shakllanuvchi ongli individdir. Shaxs tuzilmasiga yoʻnalganlik, temperament, xarakter va qobiliyat kiradi.

Temperamentning fiziologik asoslari oliy nerv faoliyati bilan bogʻliq boʻlib, bu borada Ivan Pavlov tadqiqotlari muhim ahamiyat kasb etadi. U nerv tizimi tiplari haqidagi taʼlimotni ishlab chiqqan.

Shaxs rivojlanishini tushuntirishda faoliyat nazariyasi muhim oʻrin tutadi. Ushbu nazariya vakili Aleksei Leontievga koʻra, psixika faoliyat jarayonida shakllanadi va rivojlanadi. Faoliyat motiv, maqsad va harakatlardan tashkil topadi. Insonning ichki psixik jarayonlari tashqi faoliyat bilan uzviy bogʻliqdir.

Psixologiyaning metodologik tamoyillari

Umumiy psixologiya quyidagi metodologik tamoyillarga tayanadi:

1. Determinizm tamoyili — psixik hodisalar sabab-oqibat bogʻlanishida yuzaga keladi.
2. Ong va faoliyat birligi tamoyili — ong faoliyatda namoyon boʻladi va shakllanadi.
3. Rivojlanish tamoyili — psixika doimiy taraqqiyot jarayonida boʻladi.
4. Tizimlilik tamoyili — psixik hodisalar yaxlit tizim sifatida oʻrganiladi.

Tadqiqot metodlari orasida eksperiment alohida oʻrin egallaydi. Bixeviorizm yoʻnalishi asoschisi John B. Watson xulq-atvorni obyektiv kuzatish va tajriba orqali oʻrganish zarurligini taʼkidlagan. Psixoanalitik yondashuv asoschisi Sigmund Freud esa inson xulqining ongsiz omillarini tahlil qilgan.

Zamonaviy umumiy psixologiyaning rivojlanish tendensiyalari

Hozirgi davrda umumiy psixologiya fanlararo integratsiya asosida rivojlanmoqda. Neyropsixologiya, kognitiv fanlar, sunʼiy intellekt tadqiqotlari psixik jarayonlarni chuqurroq tushunishga yordam bermoqda. Miya faoliyatini neyrotexnologiyalar yordamida oʻrganish psixik jarayonlarning biologik asoslarini aniqlash imkonini bermoqda.

Shuningdek, stressga chidamlilik, emotsional intellekt, shaxsning moslashuvchanligi kabi masalalar global ijtimoiy jarayonlar bilan bogʻliq holda dolzarblashmoqda. Zamonaviy psixologiya inson omilini har tomonlama oʻrganishga qaratilgan kompleks ilmiy yondashuvni talab qiladi.

1-Jadval.**Psixik hodisalar tasnifi va ularning umumiy tavsifi**

Psixik hodisa turi	Tarkibiy qismlari	Asosiy xususiyatlari	Amaliy ahamiyati
Psixik jarayonlar	Sezgi, idrok, xotira, tafakkur, tasavvur, diqqat	Dinamik xarakterga ega, bilish faoliyatini taʼminlaydi	Taʼlim jarayonini tashkil etish, bilish samaradorligini oshirish
Psixik holatlar	Stress, affekt, kayfiyat, frustratsiya	Vaqtinchalik, vaziyatga bogʻliq	Mehnat unumdorligi va emotsional barqarorlikni boshqarish
Shaxs	Temperament,	Nisbatan barqaror	Kasb tanlash, tarbiya va

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

xususiyatlari	xarakter, qobiliyat, yo‘nalganlik	individual sifatlar	ijtimoiy moslashuv
---------------	-----------------------------------	---------------------	--------------------

Xulosa

Umumiy psixologiya inson psixikasining nazariy asoslarini o‘rganadigan fundamental fan sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Psixik jarayonlar, shaxs xususiyatlari va faoliyat mexanizmlarini ilmiy asosda tahlil qilish jamiyat taraqqiyoti uchun zarur nazariy va amaliy bilimlarni beradi. Zamonaviy psixologiya fanining rivojlanishi inson omilining turli sohalardagi rolini yanada chuqurroq anglash imkonini yaratmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Glynis M. Breakwell, Daniel B. Wright, Julie Barnett (ed.) – Research Methods in Psychology (5-nashr, 2020) – psixologiya tadqiqot metodologiyasi bo‘yicha keng qamrovli ilmiy darslik, metodlar, tajriba dizaynlari va statistik tahlillarni o‘z ichiga oladi.

2.General Psychology: Conceptual and Methodological Frameworks (2022) – umumiy psixologiya nazariy asoslari va metodologik yondashuvlarga bag‘ishlangan ilmiy bob va tahliliy matn.

3.Tomasz Witkowski – Shaping Psychology: Perspectives on Legacy, Controversy and the Future of the Field (2020) – psixologiyaning hozirgi holati, ilmiy metodlar va fanning kelajagi haqida sharhlar to‘plami.

4.American Psychological Association – APA Handbook of Research Methods in Psychology (2-tom, 2021/2022) – tadqiqot metodologiyasining eng so‘nggi yo‘nalishlari, metodlar, etika va dizayn tamoyillari.

5.OpenStax – Psychology 2e (2020) – umumiy psixologiya konseptlari, asosiy qonuniyatlar va metodologiyani o‘rganish uchun ochiq darslik (gratis resurs).

6.Song Tong va boshqalar – Automating psychological hypothesis generation with AI (2024) – LLM va kutilgan graf yordamida psixologik gipotezalarni avtomatlashtirish bo‘yicha yangi metodologiya.

7.Zizhou Liu, Ziwei Gong va boshqalar – The Mind in the Machine: A Survey of Incorporating Psychological Theories in LLMs (2025) – psixologiya nazariyalari va kognitiv modellashni sun‘iy intellektga integratsiya qilish bo‘yicha tahliliy sharh.

8.A Little History of Psychology – Nicky Hayes (2024) – psixologiyaning tarix, nazariya va kontseptual rivojlanishi haqidagi ommaviy ilmiy asar (zamonaviy talqin).

9.Good Reasonable People – Keith Payne (2024) – ijtimoiy va kognitiv psixologiya tadqiqotlaridan foydalanib jamiyat psixologiyasini tahlil qiladi.

10.Supercommunicators – Charles Duhigg (2024) – inson muloqoti, ijtimoiy xulq va psixologik sabab-natija mexanizmlarini o‘rgatadi.

